

مقاله اصلی

بررسی ویژگی‌های ارزشیابی برنامه درسی در دوره‌ی متوسطه دوم مبتنی بر مؤلفه‌های برنامه درسی تلفیقی در جهت پرورش تفکر خلاق

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۹

خلاصه

مقدمه: پژوهش حاضر با هدف ارایه الگوی برنامه درسی تلفیقی در جهت پرورش تفکر خلاق در دانش‌آموزان متوسطه دوم صورت گرفت.

روش کار: روش پژوهش آمیخته (کیفی و کمی) می‌باشد. جامعه آماری پژوهش شامل دو گروه متخصصین برنامه درسی (۵۰۰ نفر) و دبیران دوره متوسطه دوم کشور در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ (۱۸۳۰۰۰ نفر) بودند. جامعه متخصصین برنامه درسی به روش نمونه‌گیری هدفمند ملاک و جامعه دبیران دوره متوسطه دوم، ابتدا با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، چهار استان خوزستان، مرکزی، آذربایجان غربی و چهارمحال بختیاری انتخاب گردید و در نهایت با توجه به تخصصی بودن موضوع مورد بررسی (برنامه درسی تلفیقی) ضمن مراجعه و استعلام از ادارات آموزش و پرورش استان‌های انتخاب شده به روش نمونه‌گیری هدفمند ملاک محورگزینه‌ش صورت گرفت. ابزار پژوهش مصاحبه و پرسش‌نامه بود. داده‌ها با استفاده از آزمون کای اسکوتر و آزمون رتبه بندی فریدمن و نرم افزار SPSS نسخه ۲۶ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج: براساس یافته‌های پژوهش، مفاهیم با توجه به چهار بُعد الگو مورد تأکید متخصصان برنامه ریزی درسی و دبیران قرار گرفت. ($P < 0/001$).

نتیجه گیری: به نظر می‌رسد الگوی طراحی شده در چهار بُعد هدف، محتوی، فعالیت‌های یادگیری و ارزشیابی در دوره دوم متوسطه با توجه به نتایج حاصل از مرور نظام مند منابع و متون تخصصی و همچنین تحلیل محتوای کیفی، دارای کارایی و اثربخشی بوده و از پیش‌بینی‌کنندگی مناسبی برای پرورش تفکر خلاق در مدارس متوسطه برخوردار باشد.

کلمات کلیدی: ارزشیابی، متوسطه دوم، تفکر خلاق

الناز احمدمطلق^۱

رضا والا^{۲*}

علیرضا چناری^۳

^۱ دانشجوی دکتری، گروه برنامه ریزی درسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران

^۲ استادیار، گروه برنامه ریزی درسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران (نویسنده مسئول)

^۳ استادیار، گروه برنامه ریزی درسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران

Email: vala@riau.ac.ir

مقدمه

طراحی برنامه درسی به شیوه‌ی سنتی (موضوع مدار) با کاستی‌ها و مشکلات عدیده‌ای همراه است. از جمله‌ی این مشکلات، بی‌توجهی به شخصیت، نیازها و رغبت‌های یادگیرندگان، عدم انطباق با واقعیت‌های زندگی فردی و اجتماعی آن‌ها، مرتبط نبودن با مسائل جامعه‌ی امروز، ناهماهنگ بودن با سرعت بالای پیشرفت دانش و گسیختگی بخش‌های گوناگون برنامه درسی را می‌توان نام برد (۱).

برنامه‌های درسی متداول و سنتی، مفاهیم و موضوعاتی را آموزش می‌دهند که مجزا از هم و تصنعی هستند و موجب احساس بی‌ربطی، بیهودگی و گاهی حتی سردرگمی در دانش‌آموزان می‌شود. زیرا، در عصر حاضر پدیده‌ها و مسائل چندبُعدی، فرایندی در هم تنیده و فرامرزی هستند. لذا، دانش تخصصی و ادراک دیسیپلینی در برخورد با این‌گونه مسائل دچار ابهام، دوگانگی و احساس ناکارآمدی می‌شود و بیم و امید نسبت به تجدیدنظر اساسی در برنامه‌ی درسی را به وجود می‌آورد. بنابراین بحث تلفیق در دهه‌های اخیر با فراوانی و شدت بیشتری، در حوزه‌ی برنامه‌ی درسی، مطرح شده و به عنوان متغیری جدید هم‌افق‌های تازه‌ای را در مسیر تحول و تغییر پارادایم برنامه‌ی درسی قرار داده و هم بر پیچیدگی‌های نظری و عملی رشته افزوده است. پیچیدگی از تفاوت عمیق چشم‌اندازها آغاز می‌شود زیرا چشم‌اندازها باید به هم متصل شوند تا پروژه‌های تلفیقی و میان‌رشته‌ای به ثمر بنشیند و سطح بالاتری از علم تولید شود (۲).

رویکرد تلفیقی بر آینده پیچیدگی مسائل، چند وجهی بودن موضوعات، غیرخطی بودن روابط و مناسبات میان پدیده‌هاست و مسائلی است که مستلزم تبیین، تفهیم و تحلیل از طریق هم‌کنشی و تلفیق دانش‌ها و مفاهیم، ارزش‌ها، ابزارها و چشم‌اندازهای گوناگون رشته‌ای و علمی است. رویکرد تلفیقی مرکز توجه خود را، کنار نهادن تعصب‌های رشته‌ای و استفاده از امکانات و قابلیت‌های رشته‌های دیگر علمی برای فهم و تبیین پدیده‌ها قرار داده است؛ و به فراگیران این امکان را می‌دهد که بین تجارب آموزشی و محیط واقعی ارتباط برقرار کنند و

پیامدهایی همچون افزایش انگیزه‌ی یادگیری، رشد مهارت‌های میان فردی، توسعه‌ی ارتباطات جمعی، پرورش تفکر سطوح عالی و پژوهش‌محوری در آنان تبلور یابد. تلفیق به معنی ترکیب کردن یا مرتبط ساختن محتوا، دانش‌ها و مهارت‌ها به طور مفهومی و سازمانی، به گونه‌ای که یادگیرنده قادر شود ارتباطات بین مجموعه‌های به ظاهر مجزای دانش را درک کند و از پیچیدگی ذاتی دنیایی که در آن زندگی می‌کند بهتر آگاه شود رویکرد تلفیقی مبین نسبت و نحوه‌ی پیوند و تعامل میان دانش‌ها، مفاهیم، تجارب، مهارت‌ها، روش‌ها و ابزارهای مختلف از رشته‌های گوناگون در خصوص مشکل، موضوع یا مسأله‌ی موردنظر است. استفاده از برنامه‌های درسی تلفیقی به معلمان امکان می‌دهد تا موضوعات درسی را با مسائل روزمره‌ی زندگی بیامیزند. به گونه‌ای که دانش‌آموزان مطالعه‌ی موضوعات درسی را امری بیهوده تلقی نمی‌کنند؛ بلکه قادرند آنچه را که می‌آموزند، در عرصه‌ی عمل و زندگی خود نیز به کار گیرند. به علاوه، به کارگیری دانش امکان تولید دانش را نیز فراهم نموده و یادگیری را برای فراگیران جالب و شوق‌انگیز می‌سازد (۳).

در مورد توجیه تلفیق برنامه‌ی درسی دیدگاه‌های مختلفی از جمله: اصلاح پیامدهای برنامه‌ی رشته‌ای و موضوع مدار، دلالت‌های تربیتی فلسفه‌ی علم و معرفت‌شناسی، ایجاد توان واکنش به موقع به مسائل روز و بسترسازی برای یادگیری مادام‌العمر، متناسب کردن حجم محتوا و تنوع مواد درسی با زمان آموزش، ارتباط دادن محتوای درسی با زندگی و حیات خارج از مدرسه، عملی شدن دیدگاه عصب‌شناسان مبنی بر این که عملکرد مغز به صورت پیوندی و با توجه به ارتباطات منطقی به وجود می‌آید، جلوگیری از جزئی‌نگری و یک‌سویه‌نگری ناشی از تقطیع علوم و ایجاد تعامل مثبت میان رشته‌ها مبتنی بر دیدگاه کل‌گرایانه، تنوع، پیچیدگی و جامعیت مسائل و عدم امکان پاسخگویی به آن‌ها با فعالیت‌های تک رشته‌ای، امکان تحقق مأموریت‌های آموزشی، پژوهشی، نوآوری فناورانه و کارآفرینی مراکز آموزشی از طریق اجرای برنامه‌های درسی

را تشکیل می دهد، و بر همین اساس محتوا و شیوه های تدریس و ارزشیابی شکل می گیرد مشکلات اساسی در زمینه آموزش و پرورش تفکرخلاق دیده می شود. امروزه اغلب کارفرمایان از کیفیت نظام آموزشی شکایت دارند و اظهار می دارند که جوانان پس از فارغ التحصیل شدن از مؤسسه و دانشگاه، واجد مهارتهای لازم برای انجام کارها نیستند و شواهد نشان می دهد که نظام آموزشی ما روز به روز کارآیی خود را بیشتر از دست می دهد. توجه نظام آموزش و پرورش و برنامه درسی به عنوان یکی از حلقه های اساسی نظام کلان تربیتی و آموزشی به مهارت های تفکر به ویژه، خلاقیت و تفکر انتقادی نقطه قوتی است که می تواند آموزش و پرورش بالنده را به همراه داشته باشد و ضرورتی اجتناب ناپذیر باید محسوب می گردد (۶).

واقعیت آن است که خلاقیت به عنوان یک هدف آموزشی ارزشمند هیچگاه در خلاء حاصل نمی شود، بلکه حصول و بروز آن در ساحت های مختلف، مستلزم پیش بینی مجموعه ای از بسترها و شرایط اولیه است. شرایطی که طی آن ایجاد و بروز نوآوری و خلاقیت مورد توجه قرار گرفته و امکانات لازم جهت رشد و پرورش آن به کار گرفته می شود. به عبارت دیگر، اگر در یک چشم انداز کلی، نظام آموزش و پرورش و کارکردهای مختلف آن را بستر ساز رشد و پیشرفت واقعی جوامع بشری تلقی نمائیم، در آن صورت باید بپذیریم که مدارس و نهادهای آموزشی زمانی می توانند در ایفای این وظیفه مهم، دارای توفیق و کارآمدی لازم باشند که زمینه ها و امکانات لازم را جهت پرورش خلاقیت دانش آموزان فراهم سازند. وجود محتوا و تجارب یادگیری مرتبط و مناسب، روش های تدریس، روش های ارزشیابی، وجود و استفاده بهینه از وسائل و امکانات آموزشی و کمک آموزشی، الگوی ارتباطی موجود میان معلمان و دانش آموزان و وجود انعطاف پذیری متناسب در برنامه های درسی برای انجام فعالیت های خلاقیت محور از جمله عناصری است که باید در برنامه های درسی مورد توجه قرار گیرد (۶).

از سوی دیگر، پژوهش های انجام گرفته توسط محققان مختلف ضمن نشان دادن اهمیت موضوع خلاقیت، آثار

تلفیقی و میان رشته ای، پرورش مهارت های فکری سطح بالا به دلیل مساله محور بودن برنامه های درسی تلفیقی، پوشش فضای خالی بین علوم و رشته ها از طریق توسعه فعالیت های تلفیقی و میان رشته ای و پاسخگویی به پرسش هایی که به طور همزمان در چند رشته علمی مطرح اند و در چارچوب های مشخص یک رشته علمی نمی گنجد را می توان ارائه نمود. هم چنین در طراحی الگوی تلفیقی برنامه درسی باید تصمیم هایی در سطح کلان (عام) در مورد مبانی و عوامل اثرگذار بر برنامه درسی شامل توجه به رویکردهای طراحی برنامه درسی، نظریه های یادگیری، ویژگی های یادگیرندگان و نیز تصمیم هایی در سطح خرد (خاص) درباره ی عناصر برنامه درسی و چگونگی روابط بین آنها اتخاذ شود (۴).

بنابراین یکی از راه ها برای رسیدن به این انتظارات، برنامه درسی تلفیقی است. از ضرورت های اتخاذ برنامه درسی تلفیقی، رشد روزافزون دانش بشری است. از سویی دیگر کثرت مواد درسی ارائه شده مجزا در کلاس های درسی باعث تکه شدن افراطی مدت زمان آموزش شده است. مطالب و محتوای درسی گنجانده شده در برنامه درسی موضوع -محور در مدت زمان مشخص شده برای تدریس و یادگیری کافی نیست و نیز به دلیل عدم وجود رابطه معنی دار بین محتوای دروس با زندگی و موقعیت های خارج از محیط آموزشی نیاز به برنامه درسی تلفیقی را محسوس تر می نماید (۵).

یکی از راه ها برای رسیدن به این انتظارات، برنامه درسی تلفیقی است. از ضرورت های اتخاذ برنامه درسی تلفیقی، رشد روزافزون دانش بشری است. از سویی دیگر کثرت مواد درسی ارائه شده مجزا در کلاس های درسی باعث تکه شدن افراطی مدت زمان آموزش شده است. مطالب و محتوای درسی گنجانده شده در برنامه درسی موضوع -محور در مدت زمان مشخص شده برای تدریس و یادگیری کافی نیست و نیز به دلیل عدم وجود رابطه معنی دار بین محتوای دروس با زندگی و موقعیت های خارج از محیط آموزشی نیاز به برنامه درسی تلفیقی را محسوس تر می نماید (۵). با توجه به اینکه در نظام آموزشی ما حفظ و انتقال اطلاعات شکل غالب آموزش

در این پژوهش به منظور طراحی الگویی برای برنامه درسی تلفیقی در جهت پرورش تفکر خلاق در مدارس متوسطه دوره دوم از روش تحقیق آمیخته (کیفی و کمی) استفاده خواهد شد. جامعه آماری شامل دو بخش جامعه متخصص انسانی و جامعه اسنادی و اطلاعاتی بود.

جامعه آماری پژوهش

الف) جامعه متخصصین برنامه درسی که به عنوان عضو ثابت در انجمن برنامه‌ریزی درسی ایران عضویت دارند و ۵۰۰ نفر می‌باشند.

ب) جامعه دبیران دوره متوسطه دوم کشور در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ که به عنوان دبیر موظف در این دوره به تدریس اشتغال دارند و ۱۸۳۰۰۰ نفر می‌باشند.

برای انتخاب نمونه از جامعه متخصصین برنامه درسی از روش نمونه‌گیری هدفمند ملاک محورا استفاده شد. همچنین برای انتخاب نمونه از جامعه دبیران دوره متوسطه دوم، ابتدا با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، چهار استان خوزستان، مرکزی، آذربایجان غربی و چهارمحال بختیاری انتخاب گردید و در نهایت با توجه به تخصصی بودن موضوع مورد بررسی (برنامه درسی تلفیقی) ضمن مراجعه و استعلام از ادارات آموزش و پرورش استان‌های انتخاب شده به روش نمونه‌گیری هدفمند ملاک محورگزینه‌ش صورت گرفت.

الف) از جامعه متخصصین برنامه درسی جمعاً ۳۵ نفر از متخصصینی که در زمینه برنامه درسی تلفیقی دارای تألیف، تحقیق و یا مقاله چاپ شده در نشریات معتبر هستند، انتخاب شدند.

ب) از جامعه دبیران دوره متوسطه دوم تعداد ۱۷۸ نفر از دبیران متخصص، توانمند و صاحب‌نظر که غالباً سرگروه‌های درسی مناطق و شهرستان‌ها بودند گزینش شدند.

ملاک‌ها یا ویژگی‌های انتخاب متخصصین

- ۱- دارای مدرک کارشناسی ارشد و دکتری در زمینه‌های مرتبط با موضوع و سابقه تدریس در دانشگاه

گونگون آن را در حوزه‌های مختلف مستندسازی کرده است. پژوهش میرکمالی و همکاران (۷) نیز نشان دادند که میزان خلاقیت در مدارس دارای ساختار ارگانیک بیشتر از مدارس است که دارای ساختار مکانیکی است. موسوی و مقامی (۸) دریافتند روش ارزشیابی جدید (توصیفی) نتوانسته به رشد و پرورش خلاقیت دانش‌آموزان کمک کند و دانش‌آموزانی که به روش مرسوم ارزشیابی شده‌اند در نگرش به خلاقیت، عملکرد مطلوب تری از دانش‌آموزانی داشته‌اند که به روش جدید ارزشیابی شده‌اند. دیویدسون (۹) محدودیت‌های ایدئولوژیکی، محدودیت‌های اجتماعی و روانشناختی و محدودیت‌های پرورشی را از موانع تفکرانتقادی در جامعه ژاپن دانسته‌اند. نتایج حقیق علیپور (۱۰) نشان می‌دهد که محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی هیچ یک از مهارت‌های تفکرانتقادی (تجزیه و تحلیل، ترکیب، ارزشیابی، قضاوت و جمع‌بندی) را پرورش نمی‌دهد.

بنابراین، با توجه به وجود مشکلات برنامه‌های درسی موضوع محور در رابطه با پرورش خلاقیت و این که تاکنون یک الگوی منسجم و اثربخش برنامه درسی با رویکرد خلاقیت محور در دوره دوم متوسطه وجود ندارد همچنین از آنجایی که فعالیت‌های دانش‌آموزان در مدرسه نیاز به آموزش‌های توأم با خلاقیت دارد. لذا این پژوهش قصد دارد با مطالعه رویکردها و الگوهای مختلف برنامه درسی تلفیقی و نیازهای واقعی دانش‌آموزان در زمینه آموزش خلاقیت، الگوی بهینه برنامه درسی تلفیقی جهت پرورش تفکر خلاق در مدارس متوسطه دوره دوم را طراحی نماید و به این سؤال پاسخ دهد که آیا می‌توان الگوی برنامه درسی تلفیقی در جهت پرورش تفکر خلاق در مدارس دوره دوم متوسطه را طراحی نمود؟

روش کار

پژوهش حاضر با توجه به ماهیت و مفهوم، آمیخته یا ترکیبی (کیفی و کمی)، از نظر هدف کاربردی بود که با استفاده از روش تحقیق زمینه‌ای انجام گرفت.

مهم می‌انگارند، پاسخ دهند. مصاحبه‌ها ضبط و یادداشت برداری و سپس پیاده شدند. در طی کدگذاری متن مصاحبه‌های پیاده شده با استفاده از کدها علامت‌گذاری و ایده‌های تکراری شناخته شده، مفاهیم شامل کلمه‌ها و عبارت‌هایی بودند که تجربه‌های مصاحبه‌شوندگان و ایده‌های آنها را در خصوص پرورش تفکر خلاق در دانش‌آموزان منعکس نمایند.

- ۱- پرسش‌های مصاحبه‌بدین قرار بوده است:
- ۲- برداشت شما از برنامه تلفیقی مبتنی بر پرورش تفکر خلاق در دانش‌آموزان چیست؟
- ۳- چگونه می‌توان به استراتژی مناسب در نوسازی برنامه‌های کاربردی تلفیقی دست یافت؟
- ۴- عوامل مهمی که لازمه رسیدن به الگویی مناسب برای برنامه‌های تلفیقی هستند کدامند؟
- ۵- بسترهای لازم برای تغییر برنامه‌های سنتی و تنظیم و تدوین برنامه‌های تلفیقی که تفکر خلاقانه را ترویج کنند چیست؟
- ۶- چگونه می‌توان برنامه‌های درسی فعلی را جهت استفاده از مزایای برنامه‌های تلفیقی و یکپارچه در راستای خلاقیت محوری تغییر و ارتقا داد؟
- ۷- رویکردها و استراتژی‌های جدید چه منافعی برای آموزش و پرورش، جامعه و دانش‌آموزان به همراه خواهد داشت؟
- ۸- عناصر برنامه درسی در جهت پرورش تفکر خلاق باید چه خصوصیتی داشته باشند تا بتوان در چارچوب یکپارچه‌سازی تکنیک‌های تلفیق موضوعات درسی به مدرن‌سازی برنامه‌های سنتی موجود کمک کرد؟
- ۹- چگونه می‌توان هنگام طراحی برنامه‌های درسی تلفیقی، با چالش‌هایی مانند بی‌توجهی به شخصیت، نیازها و رغبت‌های یادگیرندگان، عدم انطباق با واقعیت‌های زندگی فردی و اجتماعی آنها، مرتبط نبودن با مسائل جامعه‌ی امروز، ناهماهنگ بودن با

- ۲- متخصصان حوزه علوم تربیتی ترجیحاً با گرایش برنامه‌ریزی درسی
- ۳- دارای ایده و صاحب‌نظر در حوزه موضوع پژوهش (آگاهی درباره دانش موضوعی)
- ۴- دارای سابقه تألیف مقاله و کتاب در زمینه موضوع مربوطه (و تجربه عملی و آشنایی با مسائل طراحی برنامه درسی).

ملاک‌ها یا ویژگی‌های دبیران

- ۱- ترجیحاً دارای مدرک کارشناسی ارشد و دکتری
- ۲- دارای سوابق ممتاز در زمینه‌های تدریس و پژوهش
- ۳- ترجیحاً عضویت به عنوان سرگروه آموزشی
- ۴- صاحب‌نظر در حیطه برنامه‌ریزی آموزشی و درسی

روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات

مرحله گردآوری اطلاعات آغاز فرآیندی است که طی آن محقق یافته‌های میدانی و کتابخانه‌ای را جمع‌آوری می‌کند و به روش استقرایی به طبقه‌بندی و سپس تجزیه تحلیل آن‌ها پرداخته و فرضیه‌های تدوین شده خود را مورد ارزیابی قرار می‌دهد و در نهایت حکم صادر می‌کند و پاسخ مسئله خود را به اتکای آنها می‌یابد، به عبارتی اتکای اطلاعات گردآوری شده واقعیت و حقیقت را آن‌طور که هست کشف می‌نماید، بنابراین اعتبار اطلاعات اهمیت به‌سزایی دارد زیرا اطلاعات غیر معتبر مانع از کشف حقیقت و واقعیت شده و مسئله مورد نظر محقق به درستی معلوم نمی‌گردد. به منظور شناسایی متغیرهای تحقیق، با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و روش اسنادی چهارچوب و شاکله تحقیق چهارچوب‌بندی گردید. حاصل این بخش مشخص کردن شاخص‌ها و مولفه‌های اولیه پیرامون و گردآوری مبانی نظری و پژوهشی است. سپس با استفاده از روش مصاحبه هدفمند از خبرگان خواسته شد تا نظرات خود را در مورد رویکرد مناسب برای تهیه برنامه درسی به شیوه تلفیقی و در جهت پرورش تفکر خلاق در دوره متوسطه بیان کنند. سؤالات به صورت کلی طراحی شدند تا به پاسخ‌دهنده مجال بیشتری برای پاسخگویی داده شود و بر اساس آنچه خودشان

از آن جا که هدف از این تحقیق ارائه الگوی برنامه درسی مبتنی بر پرورش تفکر خلاق دانش آموزان دوره دوم متوسطه است و در حقیقت نگارنده درصدد توصیف و ویژگی‌های یک برنامه درسی با رویکرد تلفیقی است، بنابراین روش موردنظر از نوع توصیفی است؛ زیرا در تحقیق حاضر، متون، کتب، نشریات، اسناد، مدارک، مورد بررسی قرار گرفته تا اطلاعات موردنظر گردآوری گردد و مبانی و عناصر این نوع برنامه درسی را با توجه به دیدگاه‌هایی که در این خصوص مطرح شده و به شکل کیفی در سه مرحله توصیف و ثبت نماید.

در مرحله اول برای شناسایی مؤلفه‌های پرورش تفکر خلاق از طریق بررسی متن مصاحبه‌های انجام گرفته با متخصصان برنامه ریزی درسی، مفاهیم اولیه پرورش تفکر خلاق در دانش آموزان دوره دوم متوسطه شناسایی شدند. در مرحله دوم از پژوهش کیفی، ضوابط و استانداردهای برنامه درسی تلفیقی از طریق مطالعه نظری مشخص گردید و سپس با در نظر گرفتن نتایج به دست آمده از گام اول (مفاهیم پرورش تفکر خلاق که از متن مصاحبه‌ها به دست آمد) به تفکیک عناصر برنامه درسی (اهداف، محتوا، فعالیت‌های یادگیری، و ارزشیابی) تنظیم گردید.

در مرحله سوم برای اطمینان از کارآمدی الگوی برنامه درسی پیشنهادی، مرحله ارزشیابی انجام شد. جامعه آماری مورد مطالعه جهت ارزشیابی الگوی طراحی شده در پژوهش حاضر شامل: متخصصان برنامه درسی: تعداد ۳۵ نفر از متخصصان برنامه درسی و تعداد ۱۷۸ نفر از دبیران دوره متوسطه دوم بودند.

روایی و پایایی

روایی و پایایی پژوهش کیفی نشان می‌دهد که کدگذاری انجام شده تا چه میزان قابل اعتماد است و به درستی انجام شده است. البته مفهوم روایی و پایایی در روش پژوهش کیفی با آنچه که پژوهشگران از پژوهش‌های کمی به خاطر دارند تا حدودی متفاوت است. مفهوم اعتبار در پژوهش‌های کیفی از منظرهای مختلفی به کاررفته است. این مفهوم واحد نبوده، بلکه مفهومی

سرعت بالای پیشرفت دانش و گسیختگی بخش‌های گوناگون برنامه درسی نیز مقابله کرد؟

۱۰- در ایجاد رویکردی مناسب برای تهیه برنامه درسی تلفیقی با تأکید بر پرورش تفکر خلاق چه موانعی وجود دارد و چگونه می‌توان آنها را از بین برد؟

مراحل اجرایی تحقیق

همان طور که پیش از این ذکر شد، تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی است، زیرا با توجه به یافته‌های آن می‌توان رویکرد مناسب برای برنامه درسی تلفیقی مبتنی بر پرورش تفکر خلاق را به دست آورد. در آغاز پژوهش پس از هماهنگی‌های لازم از طریق دانشگاه و نامه‌نگاری با آموزش و پرورش و نهادهای مورد نیاز و تایید و موافقت اساتید راهنما با متن سؤالات مصاحبه نیمه ساختارمند به منظور شناسایی ویژگی‌ها و مؤلفه‌های اولیه برای دستیابی به الگوی مناسبی از برنامه تلفیقی با محوریت تفکر خلاق در دانش آموزان دوره دوم متوسطه، اقدام به انجام مصاحبه با متخصصین و خبرگان نمونه پژوهش گردید. پس از بررسی و هم‌اندیشی ذی‌نفعان برنامه درسی تلفیقی که به نوعی مشارکت‌کنندگان پژوهش بودند شناسایی شدند.

الف- بخش کیفی پژوهش:

برای بخش کیفی پژوهش، پس از هماهنگی با مشارکت‌کنندگان و تعیین وقت قبلی، با متخصصان برنامه ریزی درسی مصاحبه صورت گرفت (برخی از مصاحبه‌ها به صورت حضوری و اکثراً از طریق شبکه‌های اجتماعی (واتس‌آپ و ایتا و غیره). بر این اساس، با ۳۵ نفر از مشارکت‌کنندگان به صورت هدفمند، مصاحبه‌ای طی ۹ سوال به صورت نیمه ساختاریافته صورت گرفت. طول مصاحبه‌ها هر کدام بین ۲۰ تا ۳۵ دقیقه به طول انجامید که به طور کامل ضبط شدند. پس از بررسی و تحلیل کامل مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون کدگذاری صورت گرفت و با استفاده از مطالعات اسنادی مؤلفه‌های مورد نظر استخراج شدند.

نفر از دیران نمونه پژوهش قرار گرفت. پس از جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS ۲۶ در دو سطح توصیفی و استنباطی، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری شد. جدول و نمودار زیر به طور اجمالی به مراحل اجرای پژوهش، ابزار، روایی، نمونه، یافته و روش تحلیل اشاره نموده است.

جدول ۱. ابزار پژوهش، روایی ابزار، روش گردآوری داده‌ها و روش‌های تحلیلی

روش تحلیل	یافته	نمونه	روایی	ابزار	فاز مطالعه
کدگذاری و چارچوب‌بندی مفهومی	شناسایی مولفه‌ها و اجزای چارچوب	۳۱ نسخه	اعتبار حقوقی اسناد و اعتبار علمی منابع	مطالعه کتابخانه‌ای	مطالعه نظری
کدگذاری و چارچوب بندی مفهومی	تکمیل و غربال مولفه‌ها و اجزای شناسایی شده مرحله قبل	۳۵ نفر	اعتبار مرجعیت افراد محاسبه ضریب توافق بین کدگذارها و مصححان	مصاحبه و رونوشت	مطالعه میدانی
تحلیل سیستمی و نظام مند	نظام‌سازی مولفه‌ها و اجزای غربال شده در مرحله قبل	۳۵ نفر	اعتبار مرجعیت افراد دعوت شده توافقی جمعی	تحلیل مضمون	مطالعه میدانی
آزمون کاسکوئر	معنی داری عناصر الگو	۱۷۸	روایی محتوایی و آلفای کرونباخ	پرسشنامه	مطالعه میدانی

روش‌های تحلیلی مورد استفاده در پژوهش

الف) تحلیل مفهومی و کدگذاری دسته بندی و کدگذاری مفاهیم مستخرج از ابزارهای مختلف پژوهش براساس مبانی نظری و روایی کیفی متخصصان.

پیچیده و فراگیر و همه‌جانبه بوده است. کاربرد این مفهوم در پروژه‌ها و مطالعات پژوهش اجتناب‌ناپذیر بوده است. گویا و لینکن (۱۹۹۶) قابلیت اعتماد را به‌عنوان معیاری برای جایگزینی روایی و پایایی مطرح ساخته‌اند که متشکل از چهار مفهوم جزئی‌تر تشکیل شده است.

قابلیت اعتبار پذیری

در این پژوهش از اجماع سه سویه در روش جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد که شامل، بررسی اسناد و مدارک، مصاحبه و در نهایت پرسشنامه بود.

قابلیت انتقال پذیری

در این پژوهش به‌منظور اطمینان از انتقال‌پذیری، کاربرد روش‌های مختلف نشان از هم‌گرایی بیشتر و مشابه بودن پاسخ‌ها داشت. به‌گونه‌ای که مؤلفه‌های ارائه‌شده در مصاحبه‌ها همانند پاسخ‌های ارائه‌شده در دلفی و با شاخص‌های ارائه‌شده در موضوعات مشابه بود.

تایید پذیری

در این پژوهش به‌منظور تأییدپذیری پژوهشگر، نتیجه به‌دست‌آمده توسط اساتید راهنما مورد بازبینی و تایید قرار گرفت.

اطمینان پذیری

در پژوهش کیفی از چند روش برای تأمین پایایی استفاده می‌شود: استفاده از فرآیندهای ساختاریافته از مصاحبه‌های همگرا سازمان‌دهی فرآیندهای ساخت یافته برای ثبت، نوشتن و تفسیر داده‌ها وجود حداقل دو نفر برای انجام مصاحبه به‌صورت جداگانه اما موازی با یکدیگر و مقایسه یافته‌های دو و یا چند پژوهشگر. در این پژوهش برای اطمینان‌پذیری دو بار به فاصله زمانی ۱۴ روز مصاحبه‌ها تحلیل شدند و روش دلفی طی ۳ مرحله صورت گرفت.

ب- بخش کمی پژوهش

برای انجام بخش کمی پژوهش، براساس یافته‌های بخش کیفی، با توجه به مؤلفه‌های اصلی و گویه مربوط به آن‌ها، پرسشنامه ای با طیف ۵ درجه ای لیکرت تنظیم گردید و در اختیار ۱۷۸

از طريق بررسى متن مصاحبه‌هاى انجام گرفته با متخصصان برنامه ريزى درسى، مفاهيم اوليه پرورش تفكر خلاق در دانش آموزان دوره دوم متوسطه شناسايى شدند. خلاصه يافته‌هاى به دست آمده شاكله مهم مفهوم تفكر خلاق در دوره دوم متوسطه مى باشد كه در جدول ۴-۱ نشان داده شده اند

ب) تحليل كمى: تحليل توصيفى و استنباطى داده‌ها با استفاده از آزمون كاي اسكوئر و آزمون رتبه بندى فريدمن.

نتايج

گام اول: مؤلفه‌هاى آموزش تفكر خلاق

جدول ۲. خلاصه مفاهيم به دست آمده از متن مصاحبه‌ها

رديف	مفاهيم و واحدهاى معنايى پرورش تفكر خلاق
۱	آرامش در ذهن، شرايط خانواده، نظم دادن به تفكرات و اندیشه‌ها و تجربه‌هاى خود، دانش، توانايى عقلايى، تفكر، شخصيت، انگيزه دانش آموزان و معلمان، محيط مدرسه و جامعه
۲	ايجاد جو اطمينان و اعتماد موثر و ارتباط و همبستگى در مدرسه
۳	جستجوى عدم شباهت‌ها، تحليل مسائل در جزييات، تجربيات معلمان، علاقه و انگيزه، وجدان كارى و عوامل فرهنگى و ادارى
۴	علاقه مندى دانش آموزان به مشاركت بيشتر در انجام فعاليت‌ها، رابطه مثبت بين والدين و فرزندانشان، ايجاد علاقه و انگيزه دانش آموزان، بالا بردن اعتماد به نفس و عزت نفس در دانش آموزان
۵	ويژگى‌هاى دانش آموز و معلمان: تلاش فردى و خارج شدن از چارچوب‌هاى ذهنى، فكر از فراتر كردن باورهاى در مثبت تغيير ايجاد در سعى و ذهنى حاكم شرايط
۶	تفكر انتقادى دانش آموزان، جو اجتماعى مدرسه، نگرش‌ها و رفتارهاى تمامى افراد مدرسه
۷	شناخت آموزش و پرورش از عوامل محيطى مى تواند اثر گذار باشد. آموزش توام مهارت‌هاى پرسشگرى و توضيح دادن به معلمان و بررسى هوش و استعداد دانش آموزان باعث افزايش خلاقيت دانش آموزان مى شود
۸	آموزش روش‌هاى حل مساله، قدرت تفكر، روش تدريس پويا و كمك دانش آموزان، ايجاد بستر مناسب جهت شكوفايى استعداد دانش آموزان و توجه به علايق دانش آموزان و افزايش انگيزه آنان در تقويت خلاقيت موثر است
۹	استفاده از تشويق‌هاى موثر جهت افزايش انگيزه، ايجاد فضاى مناسب جهت توسعه كلاس‌هاى آموزشى مثل كلاس‌هاى هوشمند موضوعى، استفاده از روش‌هاى مشاركتى و كارگاهى و ارائه آموزش‌ها شامل كليپ و... منجر به نوآورى‌هاى نوين آموزشى و تفهيم بهتر مطالب درسى خواهد شد
۱۰	ايجاد انگيزه در دانش آموزان با استفاده از تشويق، ايجاد فضاى مناسب جهت توسعه كلاس‌هاى آموزشى، استفاده از روش‌هاى كارگاهى و زمينه‌سازى جهت نوآورى‌هاى جديد در دانش آموز و در نهايت در سطح كلان

استانداردهاى برنامه درسى تلفيقى از طريق مطالعه نظرى مشخص گرديد و سپس با در نظر گرفتن نتايج به دست آمده از گام اول (مفاهيم پرورش تفكر خلاق كه از متن مصاحبه‌ها به دست آمد) به تفكيك عناصر برنامه درسى (اهداف، محتوا، فعاليت‌هاى يادگيرى، و ارزشيابى) تنظيم گرديد. جداول ۳ و ۴ اين موارد را نشان مى دهند.

گام دوم: تبیین مفاهيم پرورش تفكر خلاق با توجه به عناصر اصلى برنامه درسى (اهداف، محتوا، فعاليت‌هاى يادگيرى‌هاى، ارزشيابى) و ضوابط و استانداردهاى برنامه درسى تلفيقى چون مؤلفه‌هاى برنامه درسى تلفيقى بيانگر ويژگى‌هاى عام اين نوع برنامه‌ها هستند و ضوابط و استانداردهاى يادگيرى را بيان مى کنند كه مى بايست در طراحى برنامه‌هاى درسى تلفيقى مورد تأكيد قرار داده شوند؛ لذا در اين مرحله از پژوهش كيفى، ضوابط و

جدول ۳. اهداف برنامه درسى تلفيقى پرورش تفكر خلاق در دانش آموزان

اهداف برنامه درسى تلفيقى

تركيب و پيوند دانش‌ها، رويه‌ها، مهارت‌ها، ابزارها و چشم اندازها

كم كردن تعداد موضوعات درسى

اجرايى كردن اسناد بالادستى آموزش و پرورش در زمينه تلفيقى برنامه درسى

ارتباط دادن برنامه درسى با مسائل زندگى واقعى

توجه به علائق، نیازها و توانایی های یادگیرندگان

درک ابعاد مختلف موضوع از زوایای مختلف

افزایش اعتماد به نفس و عزت نفس

برداشتن مرزهای ساختگی و ایجاد ارتباط بین دروس مختلف در دوره متوسطه دوم

توجه به مهارت های فرآیندی مهارت های تفکر خلاق، مهارت تصمیم گیری، مهارت کاوشگری، مهارت اجتماعی

توجه به مهارت های فرآیندی جمع آوری، تحلیل و استدلال، سازماندهی و طبقه بندی، فرضیه سازی و پیش بینی، حل مسأله و تفسیر نتایج،

توجه به مهارت های فرآیندی قدرت تخیل، شهود، مهارتهای گفتاری و اجتماعی و توانایی بیان افکار و احساسات در قالب های هنری همچون طراحی، نقاشی، عکاسی، گفتگوی نمایشی

پایبندی به ارزش ها، تفکر درباره منابع خدادادی، ایجاد عادات درست و منظم، حس مسئولیت پذیری و روحیه مشارکت و تعاون

توجه به تلفیق موضوعات درسی

مهارت های ارتباطی، مهارت اندیشیدن و تفکر منطقی، روحیه وطن دوستی

جلوگیری از تفرق در یادگیری و ایجاد وحدت و سازمان

متناسب کردن حجم محتوا و تنوع مواد درسی با زمان آموزش

تمرکز مشترک از طریق انتخاب مضامین ارزشمند که طیف وسیعی از حوزه های موضوعی را در برمی گیرد

توانا کردن یادگیرندگان در حل مسائل پیچیده زندگی از طریق طرح مسائل پیچیده و چندبُعدی

طراحی برنامه درسی از پایین به بالا و با مشارکت یادگیرندگان و مخاطبین برنامه

شاگرد محوری در طراحی، اجرا و ارزیابی برنامه ها

بر اساس نتایج جدول ۳، تعداد ۲۰ مؤلفه یا ویژگی مربوط به

اهداف برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکرخلاق در دوره دوم

متوسطه، مورد شناسایی قرار گرفت

جدول ۴. محتوای و شیوه سازماندهی آن در برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق دانش آموزان

محتوای و شیوه سازماندهی برنامه درسی تلفیقی

سازماندهی محتوا به صورت موضوع محور (دیسیپلینی)

سازماندهی محتوا به صورت رشته های موازی

سازماندهی محتوا به صورت چند رشته ای (متقاطع ، متکثر)

سازماندهی محتوا از ساده و عینی به پیچیده و ذهنی

سازماندهی محتوا(افقی،عمودی،ماریچی و تلفیقی)

سازماندهی محتوا با توجه به حوزه های وسیع

سازماندهی محتوا با تأکید بر میان رشته ای

سازماندهی محتوا با تأکید بر فرارشته ای

انتخاب محتوا از طریق طرح مسائل پیچیده و چندبُعدی

انسجام و یکپارچگی سازمان محتوا

تأکید بر مضمون ها بعنوان دانش چندبُعدی

انتخاب محتوا متناسب با تجارب، علائق و نیازها

انتخاب محتوای به صورت ایجاد فهم میان رشته ای

انعطاف پذیری محتوا

انتخاب محتوای آموزشی خانه، مدرسه، شهر و جامعه

توالی محتوا

استمرار محتوا (مداومت محتوا)

جامعیت محتوا (ایمنی جسمی، روانی، اجتماعی، معنوی)

بر اساس نتایج جدول ۴ تعداد ۱۸ مؤلفه یا ویژگی مربوط به محتوای برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق در دوره دوم متوسطه، مورد شناسایی قرار گرفت.

جدول ۵. فعالیت‌های یادگیری برنامه درسی تلفیقی در پرورش تفکر خلاق دانش آموزان

فعالیت‌های یادگیری برنامه درسی پرورش تفکر خلاق (راهندها، ماهیت)

آموزش با بهره‌گیری مطلوب و مؤثر از رسانه (فیلم، تصویر، انیمیشن و...)

تأکید ویژه بر راهندهای:

۱- بازی،

۲- ایفای نقش،

۳- بارش مغزی (برای سیال‌سازی ذهنی)

۴- یادگیری معنادار،

۵- اکتشافی،

۶- خودهدایتی،

۷- یادگیری مبتنی بر پروژه،

۸- تدریس تیمی (تیمی از معلمان متخصص در موضوعات مختلف)

۹- مشارکتی،

۱۰- حل مسأله،

۱۱- کاوشگری،

۱۲- بدیعه پردازی

استفاده از شیوه‌های آموزش ترکیبی (سنتی و فناوری‌های جدید: واقعیت افزوده، هوش مصنوعی، واقعیت اشیا و...)

بهره‌گیری از شبیه‌سازها، مدل‌ها و ابزار برای مهارت‌آموزی

استفاده از روش تشویق، احیاء کرامت و عزت نفس در عرصه یادگیری

فعالیت‌های یادگیری بر اساس ماهیت:

۱- سازنده‌گرا،

۲- انسان‌گرا،

۳- پیشرفت‌گرا،

۴- پیست مدرنیستی،

۵- فراشناخت

تلفیقی در پرورش تفکر خلاق دانش آموزان دوره دوم متوسطه، مورد شناسایی قرار گرفت.

بر اساس نتایج جدول ۴-۴، تعداد ۱۶ مؤلفه یا ویژگی مربوط به راهبردهای یادگیری و ۵ مؤلفه مربوط به ماهیت برنامه درسی

جدول ۶. ارزشیابی برنامه درسی تلفیقی در پرورش تفکر خلاق دانش آموزان

ارزشیابی برنامه درسی تلفیقی (برنامه ای ، عملکرد تحصیلی)
ارزشیابی برنامه ای شامل:
۱- روایی درون رشته ای،
۲- روایی برای رشته ها،
۳- روایی فراتر از رشته ها،
۴- توانایی ارزیابی فهم میان رشته ای
۵- توانایی ارزیابی پیامدهای یادگیری گسترده تر،
۶- توانایی ارزشیابی ارتباط رشته ها با موضوع درسی
عملکرد تحصیلی شامل:
۱- خود ارزیابی
۲- ارزشیابی هدف آزاد
۳- گزارش نویسی
۴- ارزشیابی فرآیند محور به جای نتیجه محور
۵- ارزشیابی گروهی
۶- مشاهده رفتار یادگیرندگان
۷- استفاده از آزمون های کتبی و شفاهی با تأکید بر آزمون های باز پاسخ

تلفیقی پرورش تفکر خلاق (دو مرحله قبلی)، در چهار بخش تهیه و تنظیم گردید که شامل:

قسمت اول؛ اهداف برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق (۲۰ گویه)، محتوای برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق (۱۸ گویه) فعالیت های یادگیری برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق (۲۱ گویه) و شیوه های ارزشیابی برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق (۱۳ گویه) است. برای سنجش پایایی پرسشنامه از روش آماری "آلفای کرونباخ" استفاده شد که نتیجه آن ۰/۹۰ شده است. نتایج آزمون ضریب کندال مؤلفه های اصلی الگوی برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق در دانش آموزان دوره دوم متوسطه در جدول (۴-۶) نشان داده شده است.

بر اساس نتایج جدول ۴-۵، تعداد ۶ مؤلفه یا ویژگی مربوط به ارزشیابی برنامه ای و ۷ مؤلفه مربوط به ارزشیابی عملکرد تحصیلی برنامه درسی تلفیقی در پرورش تفکر خلاق دانش آموزان دوره دوم متوسطه، مورد شناسایی قرار گرفت.

گام سوم: ارزشیابی برنامه درسی پرورش تفکر خلاق

برای اعتبار بخشی الگوی برنامه درسی پرورش تفکر خلاق دانش آموزان دوره دوم متوسطه، از دیدگاه خبرگان و صاحب نظران برنامه ریزی درسی (۳۵ نفر) در خصوص میزان توافق نسبت به مؤلفه ها و متناسب بودن گویه های مربوط به هر کدام از طریق آزمون ضریب کندال مورد بررسی قرار گرفت. بدین ترتیب که بر پایه الگوی طراحی شده برنامه درسی

جدول ۷. نتایج آزمون ضریب کندال الگوی برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق

مؤلفه های اصلی	تعداد گویه ها	درجه آزادی	ضریب کندال	سطح معناداری
اهداف	۲۰	۱۹	۰/۶۱۱	۰/۰۰۱
محتوی	۱۸	۱۷	۰/۵۰۷	۰/۰۰۱

۰/۰۰۱	۰/۷۹۴	۲۰	۲۱	فعالیت‌های یادگیری
۰/۰۰۱	۰/۷۱۴	۱۲	۱۳	ارزشیابی

جدول (۴-۱): توزیع پاسخگویان بر اساس جنسیت

ج	ز	س	ی	ت
۰۶	۵۵	۹۸	۹۴	۴۴
/	۸۰	۱۰	۱۷	۸
مرد	زن	جم	ع	
۵۵	۴۴	۱۰	۸	
۹۸	۸۰	۱۷	۸	
٪	٪	٪	٪	

داده‌های جدول (۴-۱) نشان می‌دهد ۵۵/۰۶٪ (برابر با ۹۸ نفر) از پاسخگویان مرد و ۴۴/۹۴٪ (برابر با ۸۰ نفر) هم زن می‌باشند. اطلاعات فوق نشان می‌دهد اکثریت پاسخگویان مرد هستند.

جدول (۴-۲) توزیع پاسخگویان را بر اساس نوع شرکت کنندگان نشان می‌دهد:

جدول (۴-۲): توزیع پاسخگویان بر اساس نوع شرکت کننده

درصد	فراوانی	نوع شرکت کننده
۱۶,۴۳٪	۳۵	متخصصان برنامه درسی
۸۳,۵۷٪	۱۷۸	دیبران
۱۰۰٪	۲۱۳	جمع

داده‌های جدول (۴-۲) نشان می‌دهد ۱۶/۴۳٪ (برابر با ۳۵ نفر) از پاسخگویان را متخصصان برنامه ریزی درسی و ۸۳/۵۷٪ (برابر با ۱۷۸ نفر) را دیبران دوره متوسطه دوم می‌باشند. اطلاعات فوق نشان می‌دهد اکثریت پاسخگویان، دیبران هستند.

طبق جدول فوق همان‌طور که ملاحظه می‌شود، درصد توافق مؤلفه اهداف ۰/۶۱۱، مؤلفه محتوی ۰/۵۰۷، مؤلفه فعالیت‌های یادگیری ۰/۷۹۴، مؤلفه ارزشیابی ۰/۷۱۴ می‌باشد. بنابراین بیشترین درصد توافق مربوط به مؤلفه فعالیت‌های یادگیری ۰/۷۹۴ که نشان می‌دهد تقریباً هشتاد درصد هماهنگی بین دیدگاه‌ها وجود دارد و کمترین درصد توافق مربوط به مؤلفه محتوی است که نشان می‌دهد تقریباً پنجاه درصد هماهنگی بین دیدگاه‌ها وجود دارد. مقدار معناداری نیز ۰/۰۰۱ محاسبه شده است که نشان می‌دهد ضریب هماهنگی مشاهده شده معنادار است.

با توجه به نتایج حاصل از گام‌های سه‌گانه و توافق بر مؤلفه‌های چهارگانه اهداف، محتوی، روش‌ها، و ارزشیابی مدل نظری زیر برای ادامه روند در مرحله کمی در شکل شماره (۱) در زیر ارائه شده است:

مدل طراحی الگوی برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق که بر اساس استخراج داده‌ها به دست آمده است:

بخش دوم: مطالعه کمی پژوهش

بر اساس الگوی اعتباریابی شده برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق دوره دوم متوسطه، در بخش کیفی پژوهش، پرسشنامه‌ای تنظیم گردید که شامل ۷۲ سؤال یا گویه و ۴ مؤلفه اصلی اهداف، محتوی، فعالیت‌های یادگیری و ارزشیابی، می‌باشد. دو گروه از شرکت کنندگان (برنامه ریزان آموزشی و درسی، و دبیران دوره متوسطه) مبادرت به تکمیل آن پرداختند که اطلاعات حاصل از آن طی دو بخش آمار توصیفی و استنباطی در زیر ارائه شده است.

نتیج

آمار توصیفی

الف- یافته‌های جمعیت‌شناختی

جدول (۴-۱) توزیع پاسخگویان را بر اساس جنسیت نشان می‌دهد:

تحلیل داده ها

۱-۳-۴. آزمون نرمال بودن توزیع متغیرها

برای اجرای روش‌های آماری و محاسبه آماره آزمون مناسب و استنتاج منطقی درباره فرضیه‌های پژوهش مهمترین عمل قبل از هر اقدامی، انتخاب روش آماری مناسب برای پژوهش است. آگاهی از توزیع داده‌ها از اولویت اساسی برخوردار است. برای همین منظور در این پژوهش از آزمون معتبر کولموگروف-اسمیرنوف برای بررسی فرض نرمال بودن داده‌های پژوهش استفاده شده است. در این آزمون با توجه به فرضیات زیر گام به بررسی نرمال بودن داده‌ها نهاده شده است:

داده‌ها دارای توزیع نرمال هستند: H_0

داده‌ها دارای توزیع نرمال نیستند: H_1

با توجه به جدول آزمون اسمیرنوف کولموگروف اگر سطح معنی داری برای کلیه متغیرهای مستقل و وابسته بزرگتر از سطح آزمون (۰/۰۵) باشد توزیع داده‌ها نرمال می‌باشد.

جدول (۴-۹): نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف متغیرهای پژوهش

متغیر	حجم نمونه	میانگین	انحراف معیار	ی	سطح معناداری	نتیجه آزمون
اهداف	۱۷۷	۸۱/۰۶	۵/۱۸	۳/۵۴۷	۰/۰۰۰	غیرنرمال
محتوی فعالیت های یادگیری	۱۷۷	۸۳/۷۵	۶/۶۵	۳/۷۴۳	۰/۰۰۰	غیرنرمال
ارزشیابی	۱۷۷	۴۱/۵۱	۲/۹۷	۲/۴۰۶	۰/۰۰۰	غیرنرمال

همان طور که از داده‌های جدول ۹-۴ مشخص است، سطح معناداری آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای تمامی متغیرهای پژوهش کوچکتر از مقدار ۰/۰۵ است. در نتیجه تمامی متغیرهای مورد بررسی در پژوهش حاضر دارای توزیع غیرنرمال می‌باشند. بنابراین برای بررسی سوالات پژوهش از آزمون‌های پارامتری استفاده می‌شود.

جدول (۴-۳) توزیع پاسخگویان را بر اساس مدرک تحصیلی نشان می‌دهد:

جدول (۴-۳): توزیع پاسخگویان بر اساس مدرک تحصیلی

مدرک تحصیلی	فراوانی	درصد
کارشناسی	۳۷	۱۷,۳۷٪
کارشناسی ارشد	۹۲	۴۳,۱۹٪
دکتری	۸۴	۳۹,۴۴٪
جمع	۲۱۳	۱۰۰٪

داده‌های جدول (۴-۳) نشان می‌دهد ۴۳/۹٪ (برابر با ۱۹۱ نفر) از پاسخگویان دارای مدرک کارشناسی، ۴۵/۱٪ (برابر با ۱۹۶ نفر) دارای مدرک کارشناسی ارشد، ۸/۷٪ (برابر با ۳۸ نفر) دارای مدرک دکتری می‌باشند. اطلاعات فوق نشان می‌دهد اکثریت پاسخگویان دارای مدرک کارشناسی ارشد هستند.

جدول (۴-۴) توزیع فراوانی پاسخگویان را در بر حسب سابقه کار نشان می‌دهد:

جدول (۴-۴): توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس سابقه کار

سابقه کار	فراوانی	درصد
۱ تا ۵ سال	۲۱	۹,۸۶٪
۶ تا ۱۰ سال	۴۸	۲۲,۵۳٪
۱۱ تا ۱۵ سال	۴۲	۱۹,۷۲٪
۱۶ تا ۲۰ سال	۳۳	۱۵,۵۰٪
بیشتر از ۲۰ سال	۶۹	۳۲,۳۹٪
جمع	۲۱۳	۱۰۰٪

در مورد سابقه کار پاسخگویان، نتایج جدول (۴-۴) نشان می‌دهد ۹/۸۶٪ (برابر با ۲۱ نفر) از پاسخگویان دارای ۱ تا ۵ سال سابقه کار، ۲۲/۵۳٪ (برابر با ۴۸ نفر) دارای ۶ تا ۱۰ سال سابقه کار و ۱۹/۷۲٪ (برابر با ۴۲ نفر) دارای ۱۱ تا ۱۵ سال سابقه کار، ۱۵/۵۰٪ (برابر با ۳۳ نفر) دارای ۱۶ تا ۲۰ سال سابقه کار، ۳۲/۳۹٪ (برابر با ۶۹ نفر) هم بیشتر از ۲۰ سال سابقه کار دارند. اطلاعات فوق نشان می‌دهد اکثریت پاسخگویان دارای بیش از ۲۰ سال سابقه کار دارند.

کننده								
متخصصان								
برنامه ریزی درسی	۳	۸/۵۷	۱۹	۵۴/۲۹	۱۳	۳۷/۱۴	۳۴/۲۰۳	۰/۰۰۱
دبیران	۴۰	۲۲/۴۷	۷۲	۴۰/۴۵	۶۶	۳۷/۰۸		

همان طور که جدول بالا نشان می دهد، آماره خى دو به دست آمده در سطح ۵ درصد و با درجه آزادى ۲، برابر با ۳۴/۲۰۳ و حاکی از آن است که از لحاظ آماری بین توزیع دیدگاه دو گروه یعنی گروه برنامه ریزی درسی و دبیران در عنصر محتوای برنامه درسی در رابطه با الگوی برنامه درسی تلفیقی درجهت پرورش تفکر خلاق برای دانش آموزان دوره دوم متوسطه تفاوت وجود دارد .

اکثریت افراد هر دو گروه متخصصان برنامه ریزی درسی و دبیران به ترتیب با (۵۴/۲۹٪) و (۴۰/۴۵٪) این عنصر را نسبتاً مناسب ارزیابی کرده اند.

جدول (۴-۱۶) مقایسه فراوانی و درصد گروه های مورد مطالعه در بُعد فعالیت های یادگیری الگوی برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق را نشان می دهد:

جدول ۴-۱۶: نتایج ارزیابی گروه های مورد مطالعه درباره میزان تناسب فعالیت های یادگیری با الگو

P	X ²	نامناسب		نسبتاً مناسب		مناسب	
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
شرکت کننده							
متخصصان							
برنامه ریزی درسی	۶	۱۸/۷۵	۸	۱۲/۵	۲۱	۶۸/۷۵	۴۵/۶۶
معلمان	۲۲	۱۲/۳۶	۶۴	۳۵/۹۵	۹۲	۵۱/۶۹	

همان طور که جدول بالا نشان می دهد، آماره خى دو به دست آمده در سطح ۵ درصد و با درجه آزادى ۲، برابر با ۴۵/۶۶ و حاکی از آن است که از لحاظ آماری بین توزیع دیدگاه دو گروه یعنی گروه برنامه ریزی درسی و دبیران در عنصر فعالیت های یادگیری برنامه درسی تلفیقی درجهت پرورش تفکر خلاق برای دانش آموزان دوره دوم متوسطه تفاوت وجود دارد .

۳-۲-۳-۴- اعتبار الگوی پیشنهادی برنامه درسی تلفیقی در جهت پرورش تفکر خلاق از نظر دبیران و متخصصان برنامه درسی برای بررسی میزان تناسب ابعاد تعیین شده در الگوی پیشنهادی (اهداف، محتوی، فعالیت های یادگیری و ارزشیابی) از دیدگاه دو گروه مورد مطالعه با استفاده از آزمون کاسکوئر (خى دو) مقایسه انجام گرفت که نتایج حاصله در قالب جداول ۴-۱۴ تا ۴-۱۷ در زیر ارائه شده است.

جدول ۴-۱۴: نتایج ارزیابی گروه های مورد مطالعه درباره میزان تناسب اهداف با الگو

شرکت کننده	P	X ²	نامناسب		نسبتاً مناسب		مناسب	
			فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
متخصصان								
برنامه ریزی درسی	۴	۱۱/۴۳	۹	۲۵/۷۱	۲۲	۶۲/۸۶	۲۶/۶۰۵	
دبیران	۳۳	۱۸/۵۴	۸۱	۴۵/۵۱	۶۴	۳۵/۹۵		

همان طور که جدول بالا نشان می دهد، آماره خى دو به دست آمده در سطح ۵ درصد و با درجه آزادى ۲، برابر با ۲۶/۶۰۵ و حاکی از آن است که از لحاظ آماری بین توزیع دیدگاه دو گروه یعنی گروه برنامه ریزی درسی و دبیران در عنصر اهداف برنامه درسی در رابطه با الگوی برنامه درسی تلفیقی در جهت پرورش تفکر خلاق برای دانش آموزان دوره دوم متوسطه تفاوت وجود دارد .

در گروه متخصصان برنامه ریزی درسی اکثر پاسخگویان (۶۲/۸۶٪) این عنصر را مناسب ارزیابی کرده اند. در گروه دبیران اکثر پاسخگویان (۴۵/۵۱٪) این عنصر را نسبتاً مناسب ارزیابی کرده اند.

جدول (۴-۱۵) مقایسه فراوانی و درصد گروه های مورد مطالعه در بُعد محتوای الگوی برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق را نشان می دهد:

جدول ۴-۱۵: نتایج ارزیابی گروه های مورد مطالعه درباره میزان تناسب محتوا با الگو

شرکت کننده	P	X ²	نامناسب		نسبتاً مناسب		مناسب	
			فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
متخصصان								
برنامه ریزی درسی								
معلمان								

جدول (۴-۱۷) مقایسه فراوانی و درصد گروه های مورد مطالعه در بُعد ارزشیابی الگوی برنامه درسی تلفیقی پرورش تفکر خلاق را نشان می دهد:

جدول ۴-۱۷: مقایسه فراوانی و درصد گروه های مورد مطالعه در بُعد ارزشیابی

P	X ²	مناسب		نسبتاً مناسب		نامناسب		شرکت کننده
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۰/۰۰۱	۳۹/۵۳۰	۵۱/۴۳	۱۸	۳۴/۲۹	۱۲	۱۴/۲۸	۵	متخصصان برنامه ریزی درسی
		۴۵/۵۰	۸۱	۳۹/۸۹	۷۱	۱۴/۶۱	۲۶	دیبران

۵- توجه به مهارت های فرآیندی جمع آوری، تحلیل و استدلال، سازماندهی و طبقه بندی، فرضیه سازی و پیش بینی، حل مسأله و تفسیر نتایج؛ و

۶- شاگرد محوری در طراحی، اجرا و ارزیابی برنامه ها. نتایج مطرح شده با تحقیقات انجام گرفته همسو می باشد. در مطالعه ای برای ارائه الگوی برای برنامه ی درسی تلفیقی در رابطه با اهداف، اتکا بر اسناد فرادستی و شایستگی محوری، استاندارد محوری، نیاز محوری، هم گامی نظریه و عمل، مهارت محوری، تناسب با فناوری روز، مبتنی بر تولید دانش، توجه به تفکر انتقادی، مساله محوری، مشارکتی بودن، فاوا محور بودن، پژوهش محوری، مبتنی بودن بر تجربه و زندگی واقعی، انعطاف پذیری در اولویت بوده اند (۱۱). در مطالعه دیگری (۱۲) در رابطه با اهداف تربیت جنسی در برنامه تلفیقی برای دانش آموزان دوره اول متوسطه، تدارک دانش، مهارت و نگرش لازم جهت هدایت صحیح امور جنسی در فرد و زندگی اجتماعی، مورد تأکید صاحب نظران و کارشناسان برنامه ریزی درسی بوده است. راهبر و همکاران (۱۳) نتیجه گرفتند که برنامه درسی خلاقیت محور مبتنی بر تلفیق فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش و یادگیری خلاقیت، بومی سازی خلاقیت، آموزش و بهبود مهارت های خلاق دانشجو معلمان جهت پرورش دانش آموزان خلاق در مدارس پس از فراغت از دوره تربیت معلم و وارد شدن به مدارس است. کرمی و همکاران (۱۴) در مطالعه خود دو ویژگی جامعیت و انعطاف پذیری اهداف را برای پرورش خلاقیت در برنامه درسی را برشمردند. نتایج مطالعه

اکثریت افراد هر دو گروه متخصصان برنامه ریزی درسی و دیبران به ترتیب با (۶۸/۷۵٪) و (۵۱/۶۹٪) این عنصر را مناسب ارزیابی کرده اند.

همان طور که جدول بالا نشان می دهد، آماره خی دو به دست آمده در سطح ۵ درصد و با درجه آزادی ۲، برابر با ۳۹/۵۰ و حاکی از آن است که از لحاظ آماری بین توزیع دیدگاه دو گروه یعنی گروه برنامه ریزی درسی و دیبران در عنصر ارزشیابی برنامه درسی تلفیقی درجهت پرورش تفکر خلاق برای دانش آموزان دوره دوم متوسطه تفاوت وجود دارد . اکثریت افراد هر دو گروه متخصصان برنامه ریزی درسی و دیبران به ترتیب با (۵۱/۴۳٪) و (۴۵/۵۰٪) این عنصر را مناسب ارزیابی کرده اند.

بحث و نتیجه گیری

براساس یافته های توصیفی به دست آمده در مطالعه حاضر، مشخص گردید که از میان ۲۰ هدف شناسایی شده، با توجه به رتبه های اعلام شده، اهداف زیر برای پرورش تفکر خلاق در دانش آموزان دوره دوم متوسطه به طور معنی داری در اولویت بوده اند:

- ۱- ترکیب و پیوند دانش ها، رویه ها، مهارت ها، ابزارها و چشم اندازها
- ۲- اجرایی کردن اسناد بالادستی آموزش و پرورش در زمینه تلفیق برنامه درسی
- ۳- ارتباط دادن برنامه درسی با مسائل زندگی واقعی؛
- ۴- توجه به تلفیق موضوعات درسی؛

به جزئیات. بنابراین در برنامه درسی باید استعلاى خودآگاهی و نقد فردی فراگیران مدنظر قرار گیرد که به درستی این موضوع توسط پاسخگویان تشخیص داده شده است.

براساس یافته‌های توصیفی به دست آمده در مطالعه حاضر، مشخص گردید که از میان ۱۸ محتوای برنامه درسی و شیوه سازمان‌دهی آن، ۵ ویژگی شناسایی شده، با توجه به رتبه‌های اعلام شده، موارد زیر در محتوای پرورش تفکر خلاق در دانش آموزان دوره متوسطه دوم به طور معنی داری در اولویت می‌باشند:

- ۱- سازماندهی محتوا به صورت موضوع محور (دیسپلینی)؛
- ۲- سازماندهی محتوا از ساده و عینی به پیچیده و ذهنی؛
- ۳- سازماندهی محتوا با توجه به حوزه‌های وسیع؛
- ۴- انتخاب محتوا به صورت ایجاد فهم میان رشته‌ای؛ و
- ۵- جامعیت محتوا (جسمی، روانی، اجتماعی، معنوی).

نتایج مطرح شده با تحقیقات انجام گرفته توسط شریفی نژاد (۱۷)، یوسفی و نادری (۱۹)، سیدی (۲۰)، قلاوند (۱۲)، مقام دوست (۲۱)، جماعتی و همکاران (۱۱)، راهبر و همکاران (۱۳)، شارون و همکاران (۲۲)، یانگ و همکاران (۲۳)، همسو بوده است. این تحقیقات هر کدام به نوعی در طراحی برنامه‌های درسی، به نحوه انتخاب محتوا و انواعی از شیوه‌های سازمان‌دهی محتوا که در این مطالعه به دست آمده، اشاراتی نموده‌اند.

جهت تبیین عناصر مذکور می‌توان استنباط استفاده نمود که محتوای پرورش تفکر خلاق به دانش آموزان دوره متوسطه دوم زمانی همراه با موفقیت خواهند بود که علاوه بر تناسب داشتن با خصوصیات فردی دانش آموزان، براساس اصول یادگیری و سازماندهی طراحی محتوا تنظیم شده باشند. محتوای آموزشی باید با گروه سنی، قوه درک، علایق و رغبت شاگردان مطابقت داشته باشد تا برای همه افراد با قابلیت‌های متفاوت، فرصت‌های مناسبی برای رسیدن به هدف‌های آموزشی فراهم کند.

مطالب محتوای آموزشی باید در یک خط سیر مشخص و بصورت منطقی و با توجه به ساخت ویژه آن رشته و یادگیری‌های قبلی شاگردان تهیه و تنظیم شود؛ زیرا ساخت هر رشته از دانش، بر اساس یک سلسله مراتب شکل گرفته است.

ای که صفایی و همکاران (۱۵) اشاره داشته‌اند که اهداف برنامه درسی دانش آموزان ابتدایی، بر اساس الگوی برنامه درسی طراحی شده مهارت‌های تفکر خلاق باید بر پایه سه مولفه اصلی دانش، نگرش و مهارت برای کودکان دبستانی و تجدیدنظر در برنامه‌های معمول آموزش دانش آموزان و توجه بیشتر به عامل خلاقیت در برنامه‌های آموزشی ضرورت دارد.

جهت تبیین بُعد هدف در الگوی برنامه تلفیق می‌توان استنباط استفاده نمود که یافته‌های پژوهش نشان دهنده توجه مشارکت کنندگان به ویژگی‌هایی چون شاگردمحوری بودن، تقویت مهارت‌های فرآیندی و یادگیری مبتنی بر تجربه و بهره‌گیری از آن در برنامه درسی خلاق بوده است. برنامه درسی تفکر خلاق و انتقادی، باید بتواند ضمن ایجاد تعامل منطقی با جامعه و اثرگذاری مثبت در لایه‌های مختلف آن، مسئولیت‌پذیری را در متربیان نهادینه کرده و از آنها در مقابله با هرگونه هجوم هویتی و فرهنگی پاسداری کند و توجه به نکاتی همچون، رسیدن به خودآگاهی، توجه به انتظارات و نیاز دانش آموزان، تلاش در جهت تربیت شهروند متفکر، ایجاد محیط واقعی برای دانش آموزان، انجام فعالیت‌ها در فضای مشارکتی، ارتباط خانه و مدرسه، توجه به آموزش بر محور پژوهش و کلاس متفکر، نقاد و فعال به عنوان یک موسسه اجتماعی کارآمد، ضروری است (۱۶).

براین اساس، نظام‌های آموزشی اکثر کشورهای جهان، به صورتی طراحی شده‌اند که با آموزش مهارت‌های تفکر خلاق و انتقادی بتوانند بر مشکلات و پیچیدگی‌های عصر حاضر فائق آیند؛ بنابراین زمانی که صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش اقدام به تعیین هدف برای آموزش می‌نمایند، قطعاً یکی از اولویت‌ها، تفکر و اندیشیدن است (۱۷).

طبق پژوهش بینگی (۱۸)، آموزش مهارت‌های تفکر و توجه به آن در محیط‌های آموزش و یادگیری، علاوه بر اینکه باعث شناسایی و تجزیه و تحلیل منابع اطلاعاتی و توسعه دانش می‌گردد، این فواید را نیز به دنبال خواهد داشت: شک و استدلال، نگاه کردن چندبعدی به موقعیت، نگاه باز به تغییرات و نوآوری، افکار بدون تعصب فکر کردن، تفکر باز، تفکر تحلیلی و توجه

کردن، تحلیل تصاویر و مفاهیم و فعالیت‌های یادگیری که در آن از حواس مختلف استفاده شود وادار کند تا باعث افزایش انگیزه و یادگیری او شود (۲۵).

براساس یافته‌های توصیفی به دست آمده در مطالعه حاضر، مشخص گردید که از میان ۲۱ مورد از فعالیت‌های یادگیری شناسایی شده، با توجه به رتبه‌های اعلام شده، ۶ فعالیت یادگیری زیر برای پرورش تفکر خلاق در دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه به طور معنی‌داری در اولویت بوده‌اند:

- ۱- یادگیری معنادار
- ۲- راهبرد یادگیری مبتنی بر پروژه؛
- ۳- راهبرد حل مسأله؛
- ۴- استفاده از شیوه‌های آموزش ترکیبی (سنتی و فناوری‌های جدید): واقعیت افزوده، هوش مصنوعی، واقعیت‌اشیا و...؛ و

۵- فعالیت‌های یادگیری بر اساس ماهیت انسان‌گرا؛

۶- فعالیت‌های یادگیری بر اساس ماهیت فراشناخت.

نتایج مطرح شده با تحقیقات انجام گرفته توسط شریفی نژاد (۱۷)، یوسفی و نادری (۱۹)، سیدی (۲۰)، قلاوند (۱۲)، مقام دوست (۲۱)، جماعتی و همکاران (۱۱)، راهبر و همکاران (۱۳)، شارون و همکاران (۲۲)، یانگ و همکاران (۲۳)، همسو بوده است. این تحقیقات هر کدام هم چون مطالعه حاضر، به نوعی در طراحی برنامه‌های درسی، به ایجاد فرصت‌های آموزشی نوین و فعال در تنظیم برنامه‌های درسی مطلوب، اشاراتی نموده‌اند. جهت تبیین عناصر مذکور می‌توان استنباط استفاده نمود که استفاده از روش‌های نوین و فعال آموزشی در فرآیند یاددهی یادگیری کمک مؤثری به پرورش مهارت‌های تفکر خلاق و انتقادی دانش‌آموزان در سنین متوسطه می‌کند.

اگر روش آموزشی بر مبنای اصول یادگیری برانگیختن انگیزه‌های درونی باشد پایداری آموزش بیشتر است. مطابق نظر زیمرمن^۱ (۲۰۰۵)، مهارت یادگیری خود محور درجه‌ای است که دانش‌آموزان فعالانه در فرآیند یادگیری‌شان با توجه به

ترتیب و توالی منطقی مفاهیم به گونه‌ای است که می‌توان آن را در یک هرم قرار داد، بطوری که مفاهیم کلی و عمومی‌تر در قاعده و طبقات پایین‌تر، و مفاهیم اختصاصی‌تر و فرعی‌تر در طبقات بالایی آن جای داشته باشند. محتوای آموزشی، چه از لحاظ مباحث و شیوه‌ها و چه از لحاظ مثال‌ها و ارقام و آمار، باید جدید و متحول و متناسب با شرایط و نیازهای روز باشد و مآخذ آن جدید و از اعتبار علمی کافی برخوردار باشد (۲۴).

مفاهیم موجود در محتوای آموزشی باید بر اساس تحلیل مفاهیم اساسی و شناخت روش‌های درست، بر پروراندن و رشد اندیشه تأکید داشته باشد، نه انتقال انبوه واقعیت‌های علمی. محتوای واقعیت‌های علمی باید طوری انتخاب و تنظیم شود که هم برانگیزاننده باشد و هم در مجموع، شاگرد را به مفاهیم کلی و اساسی برساند. بررسی جداگانه واقعیت‌های علمی در محتوای آموزشی، به پرورش فکر سازنده و یا ایجاد یک مفهوم قابل تعمیم نمی‌انجامد، در صورتی که طبقه‌بندی علمی و مقایسه واقعیت‌های مهم به هم پیوسته ممکن است موجب چنین امری شود. تهیه و تنظیم محتوا باید بر مبنای پیش‌بینی مدت زمانی باشد که برای آموزش نیاز است و چنانچه محتوای تنظیم شده بر اساس زمان تخصیص یافته تهیه و تنظیم نشود، هرگز نمی‌توان در فرایند آموزش، فعالیت مطلوب آموزشی و تحقق هدف‌ها را انتظار داشت (۲۴).

محتوای آموزشی باید حتی‌الامکان مرتبط با زندگی روزمره و محیط اجتماعی باشد. مطالب علمی نباید خشک و بی‌ارتباط با زندگی انسان و مصادیق روز مطرح شود و از آنجا که ربط علم با زندگی انسان، یکی از هدف‌های مهم فعالیت‌های آموزشی است، محتوا باید شاگردان را برای زندگی اجتماعی و شغلی آینده و برخورد با مسائل آن آماده کند. در تحقق این منظور، باید حتی‌الامکان از مثال‌های مأنوس در زندگی استفاده شود؛ بنابراین، هنگام تهیه و تنظیم محتوا، باید اولویت را به موضوعات و مسائلی داد که برای جامعه حایز اهمیت است. محتوای آموزشی باید بر انواع فعالیت‌های یادگیری - اعم از فعالیت‌های کلاس درس یا خارج از آن - تأکید داشته باشد. محتوای آموزشی باید شاگرد را به فعالیت‌های مختلف، مانند آزمایش

¹ - Zimmerman

۵- عملکرد تحصیلی- ارزشیابی فرآیند محوره جای نتیجه محور.

نتایج مطرح شده با تحقیقات انجام گرفته توسط شریفی نژاد (۱۷)، یوسفی و نادری (۱۹)، سیدی (۲۰)، قلاوند (۱۲)، مقام دوست (۲۱)، جماعتی و همکاران (۱۱)، راهبر و همکاران (۱۳)، شارون و همکاران (۲۲)، یانگ و همکاران (۲۳)، همسو بوده است. این تحقیقات هر کدام همچون مطالعه حاضر، به نوعی در طراحی برنامه های درسی، به استفاده از ارزیابی های فرآیندی و شاگردمحور اشاراتی نموده اند.

جهت تبیین عناصر مذکور می توان استنباط استفاده نمود که جهت و هدف ارزیابی ها باید معطوف به ایجاد شرایطی در مدارس باشد که دانش آموزان احساس آرامش کنند و همچنین ضمن توجه به مدارس امن، به آموزش رفتارهای خلاقانه به فراگیران و معلمان و دیگر عوامل درون آموزشگاهی توجه شود. زیرا که مدرسه یکی از مهم ترین نهادهای سازمان یافته رسمی کشور است که باید با فراهم نمودن محیطی سالم و بهداشتی به جسم و روان کودک جامعه، امکان شکوفایی بدهد و آنان را نسبت به دیگر اشخاص، خانواده و اجتماع مسئول سازد. مدرسه خلاقیت محور، یک مفهوم نوین در آموزش است که با هدف پرورش و تقویت خلاقیت، نوآوری و تفکر انتقادی دانش آموزان طراحی شده است و در اکثر مدارس برتر مورد توجه قرار می گیرد. در این نوع مدارس، برنامه های درسی فراتر از یادگیری سنتی حفظی بوده و به دانش آموزان فرصت می دهد تا از طریق پروژه های عملی، تحقیقات و فعالیت های گروهی، خود را به چالش بکشند. محیط یادگیری در این مدارس به گونه ای طراحی شده که انعطاف پذیری، همکاری و خلاقیت را تشویق می کند و اغلب با استفاده از فناوری های پیشرفته باعث تحریک خلاقیت دانش آموزان می شوند. تمرکز اصلی این مدارس بر مهارت های کلیدی قرن ۲۱ مانند حل مسئله، تفکر انتقادی، همکاری و ارتباطات است و از روش های ارزیابی متفاوتی برای اندازه گیری پیشرفت دانش آموزان استفاده می کنند که بیشتر بر رشد شخصی و توانایی های عملی تمرکز دارد. هدف این مدارس این است که دانش آموزان را به افرادی مستقل

فراشناخت، انگیزه و رفتار مشارکت می کنند. از نظر سیف (۱۶) این افراد قادر به تفکر سریع و خلاقانه می باشند و فرآیندهای یادگیری خود را به عهده دارند و به طور فعال در این فرآیندها مشارکت می کنند. این افراد به توانایی هایشان اعتماد دارند و از آنها به شیوه ای مثبت استفاده می کنند.

بنابراین می توان نتیجه گرفت که آموزش و پرورش زمانی موثر خواهد بود که دو قطب اساسی در برنامه آموزش یعنی دانش آموز و معلم در جهت همسویی و تعامل مثبت با یکدیگر برآیند بدین معنا که دانش آموز باید از آمادگی کافی ولازم در همه ابعاد شکوفایی ذهنی، جسمی، روانی، اجتماعی و اخلاقی برخوردار بوده و معلم نیز جریان تبدیل مهارت های بالقوه به بالفعل را با تجارب و تخصص کافی میسر سازد و این مهم جز از طریق اطلاع از تفاوت های فردی و اعمال روش های مناسب آموزشی که یادگیری و رشد ابعاد گوناگون شخصیتی دانش آموزان را تسریع بخشد امکان پذیر نخواهد بود؛ بنابراین توانمند کردن دانش آموزان در زمینه آگاهی از سبک های یادگیری و تفاوت افراد در گرایش به استفاده از هر سبک بسیار حیاتی بوده و زمینه اساسی در کسب ظرفیت های مناسب است؛ یادگیری هر سبک یادگیری و اینکه فرد بداند در کدام سبک موفق تر عمل می کند، مسیر برنامه ریزی درست را هموار و فرد را در مواجهه با شرایطی قرار می دهد که می داند چه کند موفق تر خواهد بود؟ چه ظرفیت های ویژه ای دارد؟ و براساس چه ویژگی هایی می تواند بیشترین نتایج مثبت را کسب کند.

براساس یافته های توصیفی به دست آمده در مطالعه حاضر، مشخص گردید که از میان ۱۳ مورد از روش های ارزشیابی شناسایی شده، با توجه به رتبه های اعلام شده، ۵ ویژگی مربوط به ارزشیابی برای پرورش تفکر خلاق در دانش آموزان دوره دوم متوسطه به طور معنی داری در اولویت بوده اند:

- ۱- ارزشیابی برنامه ای - روایی برای رشته ها؛
- ۲- ارزشیابی برنامه ای - روایی فراتر از رشته ها؛
- ۳- ارزشیابی برنامه ای - توانایی ارزیابی فهم میان رشته ای؛
- ۴- ارزشیابی برنامه ای - توانایی ارزشیابی ارتباط رشته ها با موضوع درسی؛ و

و قوانین علمی را به دانش آموزان آموزش می دهند. «تحقیقات نشان داده است روابط صمیمانه و توأم با علاقه و احترام، نقش مؤثری در خلاقیت دانش آموز دارد (۲۷).

در مجموع می توان استنباط کرد نوع ارزشیابی به منزله یکی از عناصر اصلی یک نظام آموزشی، بر عناصر دیگر آن تأثیر بسیار می گذارد. کاربرد ارزشیابی در برنامه درسی تلفیقی بر دانش آموز، محیط و فرآیند یادگیری اثرهایی برجای می گذارد که هر یک از آن ها هدف های مهم و با ارزش تربیتی تلقی می شود و نظام آموزشی به دنبال تحقق بخشیدن به آنهاست.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف ارایه الگوی برنامه درسی تلفیقی در جهت پرورش تفکر خلاق در دانش آموزان متوسطه دوم صورت گرفت. براساس یافته های پژوهش، مفاهیمی که با توجه به چهار بُعد الگو مورد تأکید متخصصان برنامه ریزی درسی و دبیران قرار گرفت. به نظر می رسد الگوی طراحی شده در چهار بُعد هدف، محتوی، فعالیت های یادگیری و ارزشیابی در دوره دوم متوسطه با توجه به نتایج حاصل از مرور نظام مند منابع و متون تخصصی و همچنین تحلیل محتوای کیفی، دارای کارایی و اثربخشی بوده و از پیش بینی کنندگی مناسبی برای پرورش تفکر خلاق در مدارس متوسطه برخوردار باشد.

محدودیت های تحقیق

از محدودیت های این مطالعه می توان به دو مورد زیر اشاره نمود:

- ۱- محدود شدن طراحی الگوی برنامه تلفیق در پرورش تفکر خلاق به دانش آموزان دوره دوم متوسطه
- ۲- دخالت ناخواسته برخی ویژگی های فردی نمونه های پژوهش در روند پژوهش

مشکلات اجرایی

- ۱- وجود برخی مشکلات اجرایی از قبیل دشواری در هماهنگی با خبرگان و گرفتن وقت قبلی، انتخاب افراد جایگزین برای مصاحبه به دلیل عدم ادامه شرکت یا

و خلاق تربیت کنند که قادر به تفکر خلاقانه و عملکرد موثر در دنیای مدرن و متغیر باشند، ضمن اینکه بر توسعه شخصیتی و اجتماعی آنها نیز تأکید می شود (۲۶).

این نکته را نیز باید دانست که آزمون های خلاقیت تا حدودی می تواند توانایی های ذهنی مربوط به خلاقیت را اندازه گیری کند، زیرا توانایی هایی مانند انگیزه که نقش بسیار مهمی در تفکر خلاق دارد، سنجش نمی شود. از طرف دیگر آزمون های خلاقیت چون معمولاً در شرایطی نظیر شرایط امتحانات در مدارس انجام می شود، به احتمال زیاد با اضطراب همراه خواهد بود. به همین دلیل شاید دانش آموزان نتوانند به راحتی به آنان پاسخ دهند و افکار منعطفی داشته باشند؛ لذا علاوه بر آزمون باید از مشاهده های دقیق و آگاهانه روی رفتار کودک، سود جست.

در این مطالعه، مشارکت کنندگان، ارزشیابی فرآیند محور رابه جای نتیجه محور در عملکرد تحصیلی مهم دانسته اند. به نظر می رسد استدلال آنها در تأکید بر این ویژگی برای ارزشیابی از آموخته های دانش آموزان، وجود آزادی عمل و انتخاب در یادگیری مطالب درسی بوده است. معلمین استفاده کننده از این شیوه ارزشیابی، با ارزشیابی دانش آموز به شکل نامحسوس، فضای باز و فعالی را برای رشد خلاقیت ایجاد کرده اند. ارزشیابی فرآیند محور سعی کرده با تغییر در ساختار نظام ارزشیابی آن را به قدری انعطاف پذیر کند که با شیوه ها و علائق یادگیری متفاوت، انطباق پیدا کند. در کلاس ارزشیابی فرآیند محور، شاگردان در یادگیری فعال هستند و احساس غرور و مالکیت نسبت به کلاس درس خود دارند. آنها در این کلاس آزاد هستند تا انتخاب کنند. راهنمایی می شوند و اختیار دارند تا در محیط کلاس، آن گونه که دوست دارند، یاد بگیرند. معلمین فرآیند محور با ایجاد جوی صمیمی و مطمئن در کلاس درس فضایی مساعد را برای رشد خلاقیت دانش آموزان فراهم کرده اند تا آنها بتوانند با آسودگی در کلاس به اظهار نظر بپردازند و بدون نگرانی هر سؤالی را که در ذهن دارند، مطرح کنند. آنها یاد گرفته اند که چگونه مهارت های یادگیری را در قلمرو خاص به کودکان بیاموزند. آنها روش تفکر درباره مسائل

همکاری برخی خبرگان و شرکت کنندگان که موجب طولانی شدن فرآیند کار میدانی گردید.

- ۲- رمزگشایی برخی مفاهیم از جملات مصاحبه شوندگان به علت پیچیدگی و تداخلات معنایی در حوزه های علمی نزدیک به هم (جامعه شناسی آموزش و پرورش، برنامه ریزی درسی، برنامه ریزی آموزشی، روانشناسی تربیتی).
- ۳- تطبیق برخی گزاره های مطرح شده مربوط به تفکر خلاق از سوی خبرگان به دلیل وجود ابهام موجب دشواری برای تطابق با عناصر برنامه درسی تلفیقی شده بود که با مصاحبه های کوتاه و مجدد به صورت تلفنی یا الکترونیکی رفع می گردید.

پیشنهادات کاربردی

۱- در ارتباط با سؤال اول پژوهش، به برنامه ریزان آموزشی و درسی و دبیران آموزش و پرورش در دوره متوسطه دوم توصیه می شود که:

ترکیب و پیوند بین دانش ها، رویه ها، مهارت ها، ابزارها و چشم اندازها را در تدوین برنامه تلفیقی رعایت کنند...

تشکر و قدردانی

نویسندگان این مقاله مراتب سپاسگزاری خود را از شرکت کنندگان و کسانی که آنها را در انجام این تحقیق یاری کردند و همچنین اساتید محترم و همکاران عزیز، اعلام می دارند.

تعارض منافع

این مطالعه فاقد تضاد منافع می باشد.

References

- Ebrahimi, Namdar and Mehromhammadi, Mahmoud (2019). Education for asking: an introduction to question-oriented educational theory. Tehran: Ney Publishing.
- Ismaili, Zahra (2019). Compilation of the practice guide of the integrated curriculum of the first grade of elementary school. Master's thesis. Tehran: Al-Zahra University.
- Anuri, Mahsa (2019). Compilation of the practice guide of the integrated curriculum of the fifth grade of elementary school. Tehran curriculum master's thesis: Al-Zahra University.
- Jalalpour, Sarah. (2019). Compilation and production of the practice guide of the integrated curriculum of the third grade of elementary school. (Master's Thesis), Al-Zahra University, Tehran.
- Mehromhammadi, Mahmoud (2019). Curriculum, viewpoints, approaches and styles, Tehran, Samit Publications.
- Amini, Mohammad, Rahimi, Montazer, and Marjan. (2018). Determining the role and contribution of some factors and barriers to the growth of creativity in Iran's educational system (case study: Kashan first secondary schools). Innovation and creativity in humanities, 9(1), 114-81.
- Mirkamali, Seyed Mohammad, Hayat, Ali Asghar, Esmi, Karamat. 2013) The relationship between organizational creativity and the organic and mechanical structure of schools, a case study of secondary schools. Management and planning. 4, 7, 28-49.
- Mousavi, Maherkh; Masaki, Hamidreza. (2017). Comparison of the effectiveness of two new and old methods of educational evaluation in the emergence of creativity and academic progress of elementary school students, Journal of Innovation and Creativity in Human Sciences, 2(2), 125-146.
- Davidson, B. (1994). Critical thinking: a perspective and prescriptions for language teachers. The Language Teacher: 18(4), 20-26.
- Alipour, Vahidah (2004). Examining the course content of guidance course books from the point of view of critical thinking", Master's thesis of Tarbiat Moalem University, Tehran.
- Jamati, Messenger; Hakimzadeh, Rizvan; Iraqih, Ali Reza; Faqih Aram, Betul (1401). Presentation of integrated curriculum model for student teachers of Farhangian University, educational and educational studies, number 30.
- Qalavand, Zahra (2019). Designing and validating the curriculum model of sex education in the first year of high school with an integrated approach, PhD, Al-Zahra University (S).
- Rahbar, Ali; Imam Juma, Seyyed Mohammad Reza; Hosseini Desheiri, Afzal Al Sadat; Wasara, Alireza (1401). Designing a creativity-based curriculum model for student teachers: a foundational data approach. Education Technology, 17(1), 121-138
- Kerami, Morteza; and Rajabi Baghdar, Ahmad (2015). Designing a model for a curriculum based on fostering creativity in the elementary education of the Islamic Republic of Iran, Ministry of Science, Research, and Technology - Ferdowsi University of Mashhad - Faculty of Educational Sciences and Psychology, Master's Thesis.

15. Safai, Nusrat; Zarei, Iqbal; and Samavi, Abdul Wahab (1400). Designing and validating a curriculum model based on creative thinking skills for primary school students. *Education Technology*, 15(3), 579-590
16. Saif, Ali Akbar (1394). *Modern educational psychology, psychology of learning and education*, Tehran: Doran.
17. Sharifi, Saber; Saif Naraghi, Naderi, Ezzatola; Qadsi, Akhr (2017). The position of critical thinking in the upstream documents of Iran's education. *Research in educational systems*, 12 (special issue), 249-266
18. Bengi, B. (2015). Creative and Critical Thinking Skills in Problem-based Learning Environments, *Journal of Gifted Education and Creativity*, 2(2) 71-80.
19. Yousefi Waqif, Behnaz; Naderi, Ezzatullah (1400). Designing and validating the integrated curriculum model in the preschool period with a focus on the psycho-motor area, *Research in Curriculum Planning*, No. 70.
20. Sidi, Betul (2019). Designing and validating the economic education curriculum model in the first year of high school with an integrated approach, specialized doctorate, Al-Zahra University (S).
21. Maqam Dost, Abu Bakr (2018). Designing and validating the ideal model of the curriculum of kardanesh conservatories with an entrepreneurial approach, PhD, Tarbiat Modares University.
22. Sharon Lynn Chu, Elizabeth Deuermeyer, Francis Que(2018). "Supporting scientific modeling through curriculum-based making in elementary school science classes", *International Journal of Child-Computer Interaction*, Volume 16, , Pages 1-8
23. Yang. Y.Sh, Chun-Yi Lee, Tsai-Feng Cheng, and ShiJer Lou (2018). Effects of the Life Curriculum Integrating the Happiness Teaching and the Mind Mapping Teaching Methods on
24. Fathi Vajargah, Korosh (2014), *Principles and Basic Concepts of Curriculum Planning*, Alam Ostadan Publications.
25. Eslami, Mohammad Hossein (2016), *Simplification in simple language in the production of educational content*, Kitabrah Publications.
26. Wongta, J., Grosseau, C., Yachulawetkunakorn, C., Watthana, C., & Wongwatkit, C. (2021). Effects of a collaborative STEM-based orientation approach on senior high-school students' creativity and operability. *International Journal of Mobile Learning and Organization*, 15(1), 71-106.
27. Lee, J., & Cho, J. (2021). Process-oriented Evaluation Method for Computational Thinking. *Journal of Digital Convergence*, 19(10), 95-104.

*Original Article***Examining the characteristics of curriculum evaluation in the second secondary period based on the components of the integrated curriculum in order to cultivate creative thinking**

Received: 23/12/2023 - Accepted: 18/05/2024

Elnaz Ahadmotlaghi¹
Reza Vala^{2*}
Alireza Chenari³

¹ PhD student, Department of Curriculum Planning, Roudhen Branch, Islamic Azad University, Roudhen, Iran

² Assistant Professor, Department of Curriculum Planning, Roudhen Branch, Islamic Azad University, Roudhen, Iran (Corresponding Author)

³ Assistant Professor, Department of Curriculum Planning, Roudhen Branch, Islamic Azad University, Roudhen, Iran

Email: vala@riau.ac.ir

Abstract

Introduction: The present research was conducted with the aim of providing a consolidated curriculum model to foster creative thinking in secondary school students.

Methods: The research method is mixed (qualitative and quantitative). The statistical population of the research included two groups: curriculum experts (500 people) and secondary school teachers of the country in the academic year 1402-1401 (183,000 people). The community of curriculum experts was selected using the purposeful criterion sampling method and the community of secondary school teachers was first selected using the random cluster sampling method in four provinces of Khuzestan, Central, West Azarbaijan and Chaharmahal Bakhtiari, and finally, considering the specialization of the subject under investigation. integrated curriculum) while referring and inquiring to the education departments of the selected provinces, the selection criterion was made by the method of targeted sampling. The research tools were interviews and questionnaires. Data were analyzed using Chi-square test and Friedman's rank test and SPSS software version 26.

Results: Based on the findings of the research, concepts were emphasized by curriculum planning experts and teachers according to the four dimensions of the model ($P < 0.001$).

Conclusion: It seems that the model designed in the four dimensions of goal, content, learning and evaluation activities in the second year of high school, according to the results of a systematic review of specialized sources and texts as well as qualitative content analysis, has efficiency and effectiveness. and have a suitable predictor for cultivating creative thinking in secondary schools.

Keywords: Evaluation, Secondary School, Creative Thinking